

ПЪРВОСТРОИТЕЛЯТ

Анна Ангелова

Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията е посветена на 155-ата годишнина от рождението на академик Александър Теодоров-Балан. Представена е фундаменталната му роля за основаването на Висшето училище в София, като първи ректор на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ и основател на Университетската библиотека. Особено внимание е обърнато на работата на Александър Теодоров-Балан като създател на българския книжовен език, както и на лексикалното му наследство.

Keywords: university, library, language, linguistics, words, grammar

Тази година отбелязваме 155-ата годишнина от рождението и отдаваме заслужена почит на един от градителите на първия български университет и основоположник на Университетската библиотека – акад. Александър Теодоров-Балан. Разлиствайки пожълтелите страници на спомените, оставени от неговите колеги, студенти и съвременници, до нас достига образът на мъж с ярка индивидуалност – чепат, сравнително дребен на ръст, с библейска брада и жив, пронизателен поглед. Така изглежда и на снимката, незнаяно как оцеляла сред библиотечните документи през годините, сниман пред библиотека-та със студентите от специалност „Славянска филология“ – випуск 1937.

Един от най-емоционалните спомени за големия учен принадлежи на проф. Венче Попова, която отбелязва, „...аз имам само няколко минути свои и незабравими, за които доста по-късно съм си дала сметка, че случайността ми ги е поднесла като скъпо съкровище...“ – времето на една случайна среща на стълбището, водещо към Института за български език, намиращ се по това време над прочутата пивница „Грозд“. „Съзрях, че откъм страната на парапета от по-долната площадка се движи нагоре дребна старческа фигура с дебел балтон. Спрях, втрених се във фигурата... с мисъл да помогна, но фигурата, сякаш усетила намеренията ми, се изопна и продължи пътя си, като повдигна глава. Балан! Нямах никакво съмнение... Видя ме, поусмихна се, пое си дъх и кротко каза: „Ще стигна, ще стигна.... А вие от института ли, та ме познахте... аз нося моята Нова българска граматика... за вся-кого!... Ето ще ви я покажа... В джоба ми е. Книга първа...“. Ококорих очи. Как от джоба си академикът ще извади... своята граматика?!...Балан пхна ръка в големия

вътрешен джоб, покрит с капак, и... извади оттам Граматиката. Голямо тесте машинописни страници, свити на две. Разгъна ги внимателно със сигурни ръце и на първата страница прочетох: Нова българска граматика за всяко-го... „Видяхте нали? И ще я прочетете. Сега я нося в института. Тръгнал съм да им я оставя, да четат, да мислят...“. Продължи да говори старият академик вече като на себе си... „Да я прочетат.. И Андрейчин да чете, и...Стойков, и всички...“ Вече не го чувах. Гласът му утихваше... отиваше да остави новата си граматика, да сподели радостта си... и да очаква думата на колеги...“. „Бях сигурна, подчертава проф. Попова, от онова, което знаех за него, че каквито и отзиви да чуе за книгата си, накрая все пак ще ги обсъди само със себе си. Той беше Балан.“

Блестящ изследовател, оставил над 860 публикации, все още неописани в подобаващ библиографски указател, Балан определя себе си като „учител и книжовен работник“ и така лаконично, само с две думи, обобщава своя стогодишен път. През 1888 г., когато се създава Висшето училище, „книжовният работник“ Балан, избран за ректор, се захваща с уредбата на неговата библиотека. В протокол № 5 от 29 октомври същата година собственоръчно отбелязва: „Да се положат основите на една библиотека, необходима за учителите и учениците на курса“, защото европейският възпитаник Балан знае, че не може да има достоен университет без добре уредена библиотека.

Така се ражда Университетската библиотека, а Балан се нагърбва със съвсем нелеката задача да бъде нейният първи библиотекар. С вещина и постоянство полага здрави основи на новата „помагателна“ институция, защото „познава науката си“, познава големите библиотеки в чужбина и най-важното – знае как се бере „книгописно градиво“.

Влюбен до „късни залез“ в родния си език, той е сред онези неповторими личности, превърнали се още приживе в легенда, за които сред глъчката на университетските коридори студентите ще продължават да разказват анекдоти и забавни случки – къде реални, но много по-често измислени, за един от най-колоритните и емблематични български учени, съумял да остави трайна диря, която дори патината на времето не е в състояние да заличи – дирята на

думите. Думи, привнесени, някак чужди, които карат съвременниците му да поклашат недоверчиво глави и да се питат – „Какви са тия думи, бе, Балане?“. Това е неговата битка. За новите думи воюва и понася стоически безброй упреци и подигравки от хора с „тесни сърца и надути умове“, защото той – Александър Балан, е сред малцината избраници, който може да си позволи лукса да пише със свой „език и слог“. Слог – уникален и неповторим. Само той може да определи капиталния си труд „Български книгопис за сто години“ като „духоморен“, да назове автобиографията си „Книга за мене си“ и накрая, в навечерието на своя юбилей, да напише поредната статия върху българския книжовен език, която напълно заслужено си самопосвещава – „Принос за моя стотни рожден ден“.

Думи, които влизат плахо, на пръсти в езика ни – неканени, непознати, посрещнати с почуда, често предизвикващи смях. Именно с тях Балан остава в съзнанието на поколения българи – схващан твърде често като краен пурист, въпреки плашещата широта на научните му интереси и неговата толерантност. Дълбоко убеден, че никой език, „който общува с други народи за култура“, не минава „без чуждо покрай домашното“, големият езиковед воюва остро не срещу чуждите думи в езика, а срещу излишните чуждици.

Езикът – неговата голяма любов и болка, следва своя естествен ход, има своя логика и опровергава някои от ревностно защитаваните схващания на учения. Противно на Балановата убеденост, „че никогаж френската дума етаж

не ще измести турската кат от езика ни“, но това се случва. Неговата страстна, честна и благородна борба е съпътствана неизбежно и от грешки – „грешки от прихват, грешки от незнание“, в името на голямата цел – „умножение и усъвършенение на прадедно наследство“, но и от надеждата, че „почестити следовници ще оправят грешките, ще дотъкмят и обновят знанието“.

Балан е убеден, „че нищо не пречи да влязат в „книжовен обиход десетици думи и изрази, изнесени първом от него на пазар“, и ако не върви по разбирането на неговите критици „за българщината на езика и по техния усет за реч индивидуална и релефна, то е поради нещо по-високо от някаква лична пощявка или от някакво чудато самомнение“.

Днес езикът ни гъмжи от думи като „линк“, „слайд“, „мейкър“, „курсор“, „пействам“, „кликвам“, „мержвам“, „чат“ – един безкраен списък, който бележи задъханите ни електронни делници. Наред с тях продължават да звучат и прекрасните Баланови думи – *усет, творба, възглед, заплаха, поява, украса, дейност, гледище, излет, летовище, хижа, съответен, преходен, верски, обичувам, изтъкна* и редица др.

Думи близки, без които не можем, защото са неизменна част от езика ни, думи далечни, защото малцина ги свързват с отдавна отминалите битки за езика на първостроителя – Александър Теодоров-Балан.

THE FOUNDER

Abstract. The article is devoted to the 155th anniversary of the birth of acad. Aleksandar Teodorov-Balan. It examines the fundamental role he played for the foundation of the School of Higher Education in Sofia (today Sofia University “St. Kliment Ohridski”), being its first Rector and founder of the University Library. Special focus is given to the work of Aleksandar Teodorov-Balan as builder of the Bulgarian literary language, as well as to his lexical heritage.

✉ **Dr. Anna Angelova, Assoc. Prof.**
Director
The Library of University of Sofia
Sofia, Bulgaria
E-mail: anna@libsu.uni-sofia.bg